Egyszer volt állatok

búvár zsebkönyvek

Móra

FARKAS-VERESS

Egyszervolt állatok

BÚVÁR ZSEBKÖNYVEK

MÓRA FERENC KÖNYVKIADÓ

IRTA FARKAS HENRIK
RAJZOLTA VERESS LÁSZLÓ

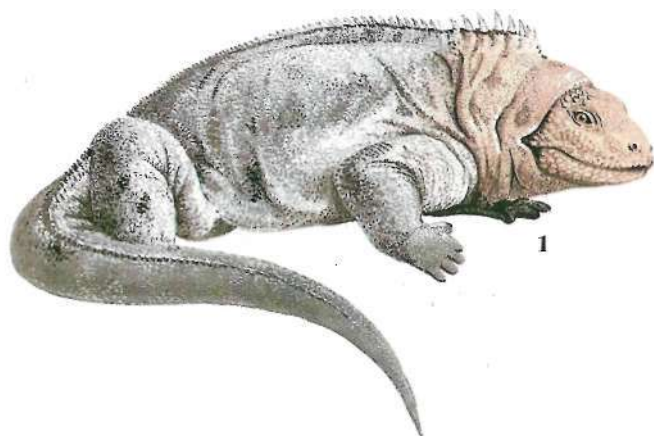
A BORÍTÓT URAI ERIKA TERVEZTE

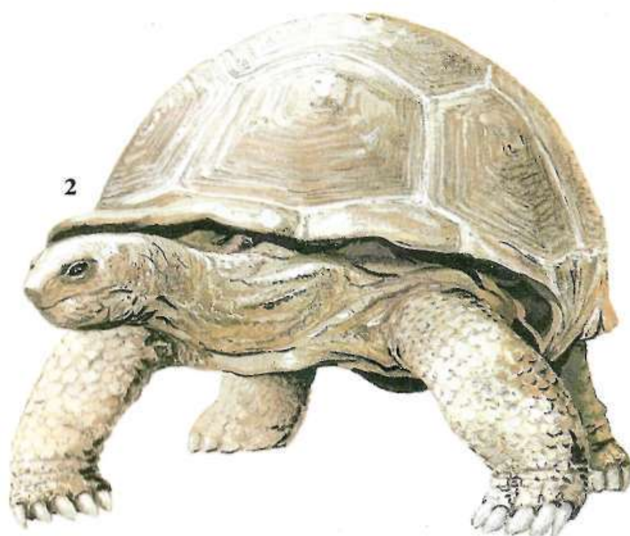
Azokról az állatfajokról olvashatunk e könyvben, amelyek annyira megfogyatkoztak, hogy a kihalás veszélye fenyegeti őket, vagy pedig már ki is pusztultak. Félő, hogy az elkövetkező évtizedekben nagyon sok állatfaj nevét törlik majd az „élők" névsorából. Mindent meg kell tennünk, hogy ez ne következzen be. De vajon sikerű l-e megmenteni az indiai orrszarvút vagy a galápagosi óriásteknőst? A feladat nem egyszerű. Az emberiség most tanulja az élővilág megmentésének tudományát. Mert nem elég, ha „békén hagyjuk" az élővilágot, ha „nem bántjuk" a rohamosan pusztuló fajokat. Hiszen gyakori eset, hogy a védelem alatt álló, növényevő állatok túlzottan elszaporodva felborítják a természet egyensúlyát, el fogyasztják, tönkreteszik élőhelyük növényzetét, s végül elpusztulnak. Az embernek tehát be kell avatkoznia az állatvilág életébe. Gyakran ritkítania kell állományukat, vagy védelmezni a járványos betegségektől, ellenségeiktől, máskor meg éppen a ragadozók oltalmazásával lehet biztosítani egy-egy faj életképességét.

Furcsa dolog ez: hiszen a természet évmilliókon át megvolt az ember beavatkozása nélkül; a helyzet azonban visszafordíthatatlanul megváltozott. A földgolyót elfoglalta az ember. Egy sereg állatfaj jól megvan velünk, megtanultak mellettünk élni. Akadnak olyan fajok is - mint pl. a kártevő rovarok -, amelyeket ki sem tudunk irtani. Ne higgyük hát, hogy minden állatfaj pusztulóban, eltűnőben van. De mintha éppen a legérdekesebb, legszebb állatfajokat fenyegetné a legnagyobb veszély, Földünk „élő műkincsei" egyre fogyatkoznak. Néhány évtized alatt sok száz állatfaj tűnt le az élet színpadáról, emléküket már csak kitömött példányok és képek őrzik, Többségük az emberi felelőtlenség áldozata. Bolygónk „állatsereglete" azonban még végtelenül gazdag, s a pusztuló fajokért mindent megtesznek a lelkes természetvédők.

1. Galápagosi szárazföldi leguán (Conolophus subcristatus). Kizárólag kaktuszokat, növényi hajtásokat eszik, testhossza kb. 90 cm. Megemlítjük, hogy a szigetcsoporton él egy másik leguánfaj is, mely a víz alatt úszva tengeri hínárokkal táplálkozik. A feltevések szerint a galápagosi leguánok ősei az ecuadori és kolumbiai őserdőkben élő leguángyíkok voltak. Árvizek alkalmával a vízben sodródó fákra másztak, azokon kijutottak a nyílt tengerre, majd a tengeráramlástól sodortatva, a szigeteken értek partot. A galápagosi leguánok fennmaradását elsősorban a szigetekre behurcolt patkányok, macskák és kutyák, valamint a ragadozók módjára viselkedő kóbor sertések veszélyeztetik. A leguánokat tehát meg kell védeni ellenségeiktől. A szárazföldi leguánok fogságban megszelídülnek, kézből veszik el a táplálékot. Nem különösen igényesek, gyümölcsökön is megélnek. Melegebb éghajlat alatt kisebb védett területen, állatkertekben is fennmaradhat a faj.

2. Galápagosi óriásteknős (Testudo elephantopus). Testsúlyuk eléri a 250 kg-ot, életkoruk meghaladhatja a 200 évet is. Őseik viszonylag kis termetű szárazföldi teknősök voltak, valamilyen útonmódon a tengeren keresztül eljutottak a szigetekre, ahol óriásokká nőttek. Növekedésük okai nem teljesen tisztázottak. Szigeti viszonyok között több hüllő- és madárfaj idővel óriássá lesz, egyes emlősök pedig törpékké válnak. A galápagosi óriásteknősök növényi anyagokat, kaktuszokat, hajtásokat esznek. A szigetcsoport egyik szigetéről nem jutnak el a másikra, így az „elszigeteltség" révén mintegy 10 alfajuk alakult ki, ezek egy részét kiirtották. A 17-19. században ezrével rakták hajóra az élelemnek szánt teknősöket. A szigeteken elszaporodott sertések, patkányok a tojásaikat falják fel, a szabadon kóborló szamarak és kecskék pedig a növényi táplálékot eszik el a lassan mozgó teknősök elől. Allatkertekben szaporodnak. A Galápagos-szigetek szigorú védelem alatt állnak, az ősi, szigeti állatfajok megóvása azonban nem könnyű feladat.

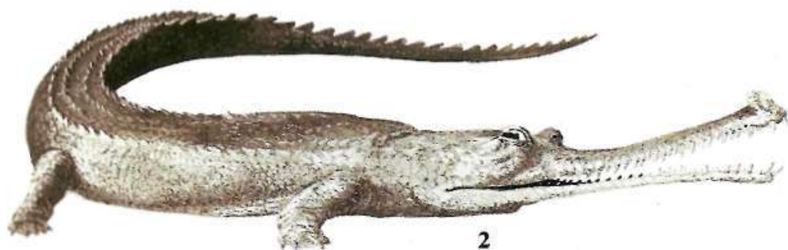

1

2

1. Levesteknős (Chelonia mydas). A jelenkorban élő tengeri fajok között a levesteknős a legnagyobb, eléri a 2-4 m-t és az 500 kg-os tömeget. Ilyen nagy példányok azonban manapság már nem kerülnek elő. A tengeri teknősök családjába tartozik, a vízi élethez alkalmazkodott. Teste lapos és áramvonalas, páncélja könnyű, lába pedig evezőszerű. Hát- és haspáncélja között nincs merevítő csontrendszer, így ha partra mászik, légzési nehézségei vannak. Tengeri algákat, hínárokat eszik. Nagyobb számban a Karib-tengerben és a Mexikói-öbölben él, itt - sajnálatos módon - rendszeresen vadásszák, húsából leveskonzervet készítenek; a teknősleves fogyasztása sok helyütt „státusszimbólum". Egész életét a tengerben tölti, a nőstény azonban a szárazföldön rakja le puha héjú tojásait. Ehhez azonban sajátos, homokos partra van szüksége, az ilyen „tojásrakó szigeteket" vagy partszakaszokat százmillió évek óta keresik fel a levesteknősök. A nőstény 14 naponként ismétli meg a tojásrakást, egy-egy alkalommal átlagosan 75-200 tojást hagy a homokba ásott gödörben. A tojásokat gyakran az ember rabolja el, de egyes gyíkok, majmok, kisebb ragadozók is fosztogatják a teknősfészkeket. Szinte csoda, hogy e faj egyelőre a még „létező fajok" listáján szerepel! A fiatal állatok rögtön kikelésük után a tengerbe evickélnek, ahol már várják őket az örökké éhes cápák, barrakudák. A tengeri teknősök fennmaradását csak a „tojásrakó partok" hathatós védelme biztosíthatja.

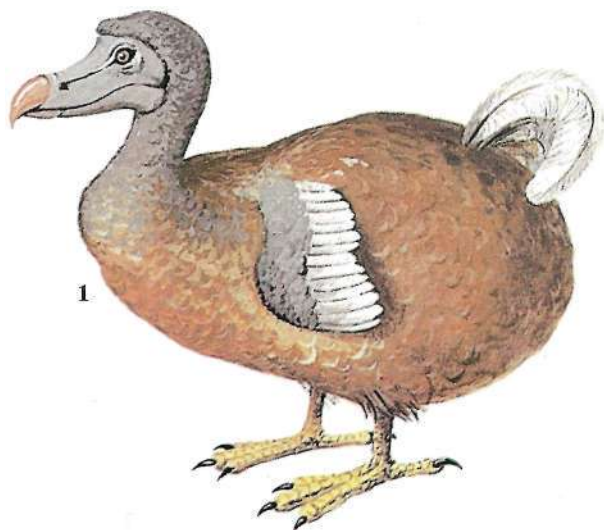
2. Gaviál (Gavialis gangeticus). A krokodilusok rendjébe tartozik. Délkelet-Ázsia néhány folyamában él. Az utóbbi évtizedben számuk nagyon megcsappant. Elterjedési területükön a lakosság lélekszáma rohamosan nőtt, így a gaviál kiszorult élőhelyeiről. A halászok kifogják a folyóból a halakat, a gaviálok táplálékát. E faj ugyanis szélsőségesen alkalmazkodott a halevéshez, állkapcsai sajátosan módosultak, így nagyobb emlősöket nem is tud zsákmányolni.

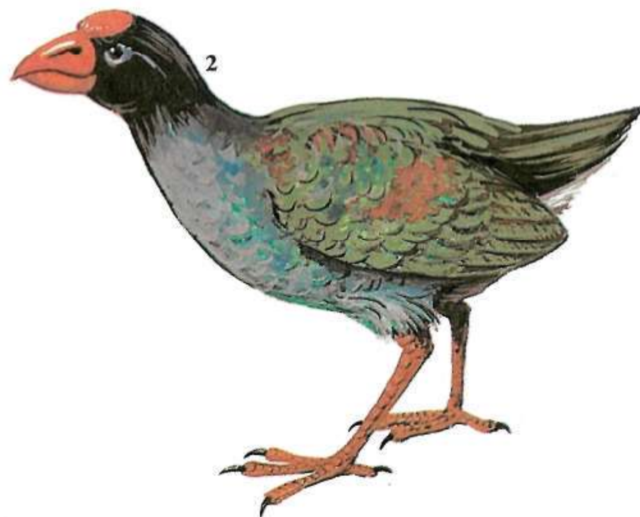

1

2

1. Mauritius szigeti dodó (Raphus cucullatus). Őseik repülve jöttek a szigetre, galambok voltak. Új hazájukban nem éltek ragadozó állatok, így e madarak fejlődése sajátosan alakult: nagy testű, kövér, repképtelen, kis szárnyú madarakká váltak. Végzetüket a szigeteken kikötő hajók, majd a telepesek okozták. E nagy testű madarak elejtése nem volt nehéz feladat, a hajósok botokkal agyonütötték őket. A dodómadarak nem is menekültek az ember elől, nem ismerték a félelmet. Viszonylag kevés dodómadarat öltek meg, mert húsuk meglehetősen kemény és ízetlen volt. Pusztulásukat főként a behurcolt és elszaporodott vándorpatkányok, elvadult sertések, valamint a makákó majmok okozták, amelyek kifosztották a földön fészkelő madarak fészkeit. A Mauritius szigeti dodó 1680 táján tűnt el. Mindössze egy láb, valamint egy csőr a fej egy részével maradt fenn; e maradványokat hallatlan értékként múzeumban őrzik. Külsejét korabeli színes olajfestmény alapján ismerjük. Számos múzeumban „kitömött dodó" van kiállítva, e példányok azonban rekonstrukciók; tyúk és galambtollból, viaszból, túzoklábból ügyeskedtek őket össze. A „dodó" név eredete kétes. Egyesek szerint a holland tengerészek adták nekik a „dod-aarse" nevet, mások a portugál „duodo" -azaz „együgyű" szóból eredeztetik elnevezésüket. A Réunion szigetén élt rokon faj (Raphus solitarius) 1750 körül, a Rodriguez-szigeti dodó (Pezophaps solitaria) 1800 táján lett „egyszer volt" állat.

2. Takahe (Porphyrio mantelli). A kihalt madarak között tartották számon 1948-ig, amikor is Új-Zéland szigetén mintegy 80 példányukat megtalálták. A ritkaságot felfedező zoológusok egyetlen példányt sem „gyűjtöttek" a múzeum számára, lemondtak a pontosabb vizsgálat lehetőségéről, arról, hogy a gyűjteményt egy megölt madárral gyarapítsák. Szigorú védelem alatt állnak, sorsuk alakulását a madártankutatók számon tartják. E madarak a földön fészkelnek, így a betelepített menyétek veszélyeztetik fiókáikat.

1

2

1. Óriásalka (Alca impennis). 1884. június 3-án ölték meg az utolsó alkapárt, tetemüket múzeumnak adták el. Hatalmas, méternél magasabb halászmadár volt; sok szempontból a pingvinekre emlékeztetett. Az óriásalka sem tudott repülni, kicsiny szárnyai inkább uszonyszerűek voltak. A hasonlóság azonban csak az azonos életmód hatására jött létre, az alka nem rokona a pingvinnek. Az óriásalka egykor hatalmas területeken élt az északi féltekén; az Atlanti-óceán északabbi tájain mindenütt tömegesen fészkelt. Egyes szigeteken, melyek környékén gazdag volt a halzsákmány, szinte lépni sem lehetett a fészkelő madaraktól, minden talpalatnyi helyet elfoglaltak. A hatalmas madarak már évezredekkel ezelőtt is könnyű zsákmányt nyújtottak az embernek. Bottal agyonütötték a félelmet nem ismerő madarat, tojásait felszedték. Az északi tengerpartokon vastag rétegben felgyülemlett konyhahulladék jelentős részét óriásalkacsontok alkották. Az 1700-as évek eleje táján az óriásalka húsát hajórakomány-számra szállították a kikötőkbe, ez volt a legolcsóbb étel. A nagy madarak száma rohamosan csökkent, irtásukkal azonban nem hagytak fel. Már csak néhány kisebb szigeten éltek kolóniáik. Ezeket újabb veszély fenyegette: a múzeumok szép pénzt fizettek a ritka madarakért. A sorsüldözött madarakat természeti csapás is érte. Utolsó menedékük, a Geirfuglasker nevű sziget (az izlandiak „geirfugi"-nak nevezték az óriásalkát) 1830-ban vulkáni katasztrófa következtében elmerült a tengerben.

2. Rövidfarkú albatrosz (Diomedea albatrus). Steller albatroszának is nevezik. Szárnyfesztávja kb. 2 m. Alig néhány tucat példányuk él. A Japán-szigetekhez tartozó Toroshima-szigeten költenek. Napokon át lebegnek a tenger felett, halakat esznek. A lakosság a tollaikért ölte le annak idején a madarakat. 1903-ban vulkáni kitörés következtében a sziget lakossága elpusztult. 1906-ban védett területté nyilvánították a szigetet, mely 1941-ben újból izzó láva alá került. A fajt kihaltnak hitték, újabban azonban Toroshima-szigeten ismét költ a rövidfarkú albatrosz.

IV. tábla

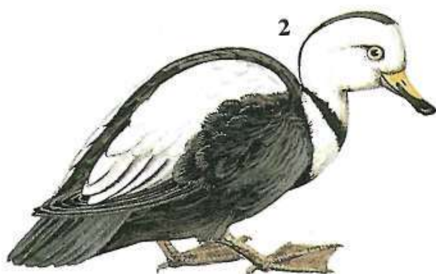
1. Vándorgalamb (Ectopistes migratorius). Kihalt faj, pusztulásának története megdöbbentő. 1914. szeptember 1-én lett „egyszer volt" állat - ekkor múlt ki fajának utolsó képviselője, egy Martha nevű példány Cincinnati város állatkertjében. E madárfaj az 1800-as években még hihetetlen tömegekben népesítette be Észak-Amerika nyugati részét. Vonuló csapatai délben besötétítették az eget, a levegő tele volt galambokkal, szárnyaik suhogása mennydörgésszerű hanggá erősödött. Ha leszálltak, olyan tömegben ereszkedtek alá, hogy súlyuk alatt a fák erős ágai is letörtek. 1840-ben Észak-Amerika 10 madara közül négy vándorgalamb volt. Főleg hálókkal fogták őket, húsukat fillérekért árusították. Akkorák voltak, mint a nálunk honos gerlék vagy galambok. A vándorgalambok a telet délen töltötték, március táján vonultak északra. Főként vegyes lombú erdőkben fészkeltek, rovarokkal, magvakkal táplálkoztak. 1890-ben védelem alá helyezték őket. Ekkor még voltak kisebb csapataik, számuk azonban már csak töredéke volt a hajdaninak. Feltehetően valamilyen fertőző betegség is fellépett körükben, s ezt már nem heverte ki a leapadt állomány. Hatalmas pénzjutalmat ígértek annak, aki egy párt szerez belőlük, a jutalom kifizetésére azonban már nem került sor. 1900 után még láttak egy-egy példányt, ezek feltehetően az „utolsó mohikán"-ok voltak.

2. Labrador-réce (Camptorhynchus labradorius). Kihalt faj, utolsó példányát Észak-Amerikában, Long Islandon 1875 őszén látták; ez a példány kitömve a No. 77126-os számot viseli az Amerikai Nemzeti Múzeum gyűjteményében. Ez az amúgy is ritka faj szintén a gátlástalan puskázás áldozata lett.

3. Karolinai papagáj (Conuropsis carolinensis carolinensis). Kihalt. Utolsó példánya 1914-ben pusztult el Cincinnati város állatkertjében. Feltehetően túl sokat fogtak meg, hogy díszmadárként kalitkában tarthassák. Főként Florida államban volt az élőhelyük.

V. tábla

1. Kaliforniai kondor (Gymnogyps californianus). A becslések szerint mintegy 50 példányuk él. Pusztulásukat több tényező okozta. Az 1800-as években még szép számban éltek. A bölények akkorra ugyan már eltűntek, de helyettük hatalmas szarvasmarhacsordák biztosították táplálékukat. Az elhullott állatokat ugyanis a farmerek a legelőn hagyták. Később a legelők helyét narancs- és grapefruit-ültetvények vették át, így tehát a nagy, dögevő madarak táplálék nélkül maradtak. A felelőtlen puskázás mellett az is ritkította a kondorokat, hogy a farmerek a coyote-ok irtására mérgezett húsokat tettek ki. Nem szaporák. Nem építenek fészket, hanem egyetlen tojásukat a talajra helyezik, a sziklán valamiféle kisebb rést keresnek számára. Ha a tojás eltörik vagy eltűnik, a tojó újat tojik helyette. E tulajdonságukat használják ki az amerikai természetvédők. Ellopják a kondor tojását, mire a tojó újat tojik. Ezt is ellopják, s így az anyamadár évente akár öt tojást is elhelyez a sziklán. A „kondormentő akció" résztvevői mesterségesen kikeltetik a tojást, és felnevelik a fiókákat. Számításba veszik, hogy a fiatal madár a tojásból kikelve a mellette levő, őt tápláló élőlényt fogja egész életében fajtársának, „anyjának" tekinteni. A kondorra nézve veszélyes lenne, ha az embert tekintené fajtársának. Hogy ezt elkerüljék, életnagyságú műkondort csinálnak, s ezt belülről, mint egy bábut, mozgatják. A fióka a műkondoranya csőréből kapja a táplálékot.

2. Fehérfejű rétisas (Haliaaetus leucocephalus). Fehérfejű halászsasnak is nevezik, az Amerikai Egyesült Államok címerállata. Az utóbbi évtizedekben rendkívüli módon megritkult. Feltehetően a mezőgazdaságban használt vegyszerek, az időközben betiltott DDT jellegű rovarirtó szerek s a kártevő ragadozók ellen kihelyezett mérgek ölték meg sok példányukat. Sok madarat azért lőttek le, hogy kitömve „lakásdíszül" szolgáljon. Ma már mindent megtesznek azért, hogy e faj ne tűnjön el az élők sorából.

VI. tábla

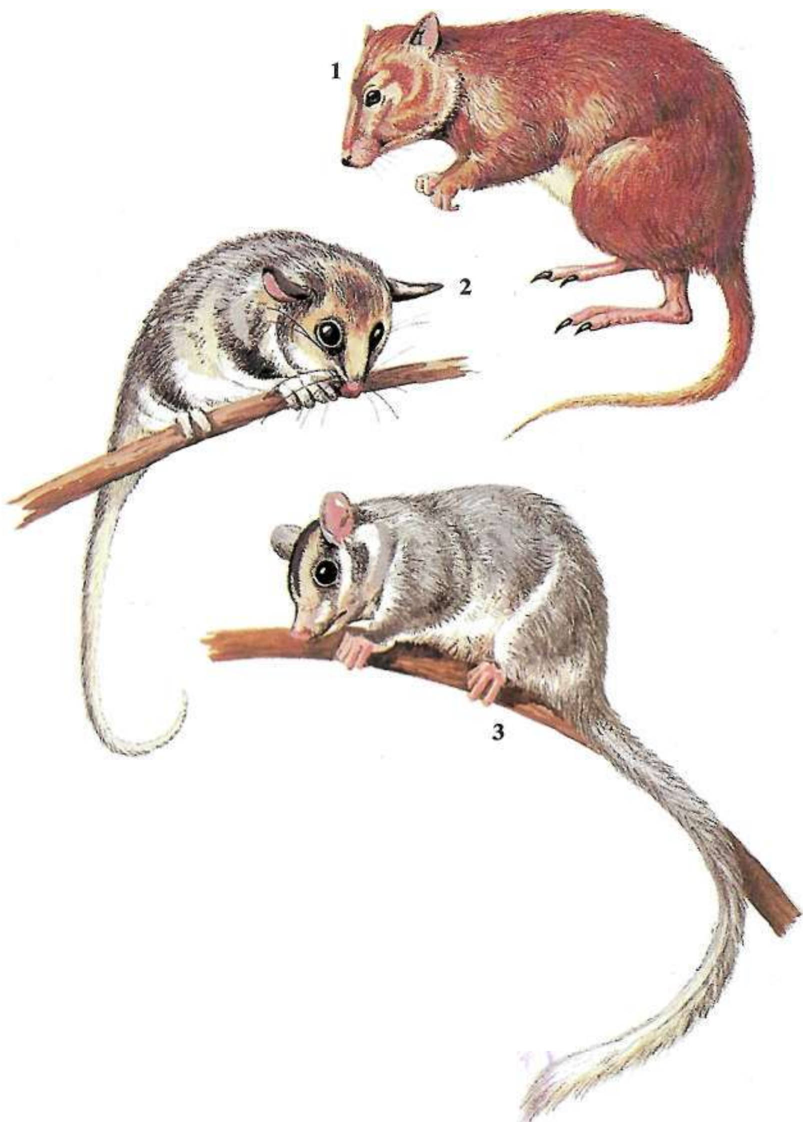

1. Szélesarcú kengurupatkány (Potorous platyops). Kihalt erszényes, mely Ausztráliában és Tasmaniában élt, s a századforduló táján pusztult ki. A leírások szerint gyors, fürge állat volt, a talajon tartózkodott, fákra nem mászott. Feltehetően az elkóborolt kutyák irtották ki. Növényevő állat lévén, gumókat, gyökereket ásott ki a földből. Testhossza 40 cm, farka 25 cm. Éjjeli állat volt, csak napnyugta után bújt elő. Közeli rokon faja, a G*ilbert-kenguru* (Potorous gilberti) szintén kihalt, míg a valódi *kengurupatkány* (Potorous tridactylus) a még létező fajok közé tartozik, léte azonban veszélyben van. E faj alighanem csak állatkertekben maradhat fenn. Meglehetősen igénytelenek, szaporodnak is.

2. Peleformájú erszényes (Burramys parvus). E mókusnál kisebb állatka először a „kihalt állatok" listáján szerepelt, manapság pedig a „ma is élők" között tartjuk számon. 1896-ban Ausztráliában kicsiny erszényes állatka csontvázát tárták fel az ásatások. A rétegtani vizsgálatok szerint kb. 20 000 esztendővel ezelőtt került a talajba a maradvány. 1966-ban aztán egy apró erszényes állatkát fedeztek fel, amelyről kiderült, hogy azonos a rég kihaltnak hitt „ősállattal"! Feltehetően igen kevés példányuk él. Életmódját kevéssé ismerik, valószínűleg mindent megeszik, amit a fákon mászkálva talál.

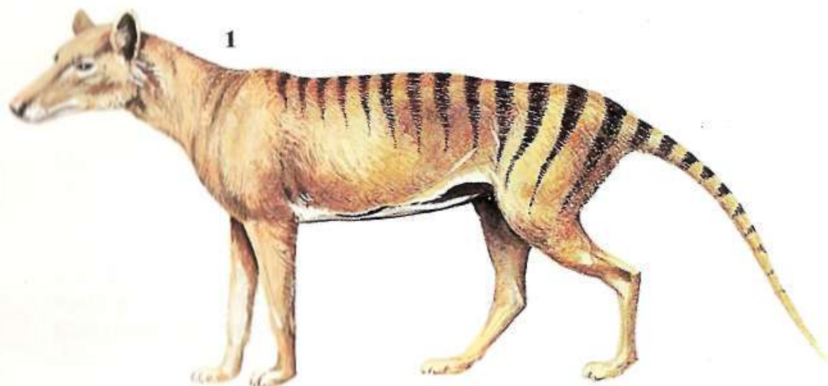
3. Leadbeater oposszum (Gymnobolidus leadbeateri). Kicsiny, a mókusnál valamivel nagyobb, erszényes állat. 1867 és 1909 között összesen öt példánya került elő, ezt követően hiába keresték. 1937-ben a „kihalt állatfajok" listájára került. 1961-ben azonban Melbourne városától mintegy 50 mérföldnyire 15-20 példányból álló csapatukat fedezték fel. Azonnal szigorú védelem alá helyezték e ritka állatokat. E faj (akárcsak a peleformájú erszényes) a fákon tartózkodik, s így nem fenyegetik a fehér telepesek elkóborolt kutyái, valamint a meglehetősen meggondolatlanul betelepített rókák és más ragadozók.

VII. tábla

1. Erszényes farkas (Thylacinus cynocephalus). Rövid, barnás szőre és testalkata révén inkább kutyára, mint farkasra emlékeztet. Életmódja meglepően hasonlít az Eurázsiában és Észak-Amerikában élő farkasséra. Az alkati hasonlóság természetesen csak a szinte azonos életmód hatására jött létre, hiszen az erszényes farkas az „erszényesek rendjé"-be tartozik, így sem a kutyának, sem a farkasnak nem rokona. Az erszényes farkas Ausztrália és Tasmania legnagyobb ragadozója volt; testhossza elérte a 160 cm-t, ebből mintegy 50 cm jutott a farkára. Az 1800-as évek elejéről származó leírások szerint éjszaka jártak zsákmány után, gyakran falkába verődve juhokat téptek szét. A telepesek valóságos irtó hadjáratot viseltek ellenük, a cél a teljes kiirtásuk volt. Ez sikerült is. Először Ausztráliából pusztították ki, Tasmania területén még 1933-ban is látták. Feltehetően ez idő tájt pusztult ki, így az 1938-ban hatályba lépő „teljes védelem" már nem sokat ért. 1961-ben és 1966-ban látták állítólagos lábnyomaikat, és néhány szőrszálukat is megtalálták; ezek azonban talán kóbor kutyáktól származtak. Az 1900-as évek elején még állatkertekben is tartották. Macskaszerű ügyességgel kúsztak fel a vasrácsokra is. A látogatók figyelmét egy érdekes sajátosságuk keltette fel leginkább; állkapcsukat ugyanis 180 fokra is fel tudták tárni! Fogságban nem szaporodtak. Egyesek elképzelhetőnek tartják, hogy néhány példányuk a bozótban rejtőzik, valószínűbb azonban, hogy ez az érdekes állatfaj végképp letűnt az élők listájáról.

2. Foltos erszényes nyest (Dasyurus quoll). Ausztrália és Tasmania lakója, főként a tengerparti erdőkben él, hossza mintegy 45 cm. Földbe vájt lyukakban, üregekben tanyázik, főként a talajon tartózkodik. Kisebb állatokkal táplálkozik, a tyúkólakba is ellátogat zsákmányt keresni. Nyilvánvalóan a kóbor kutyák ritkították meg számukat, a szabad természetben a kihalás veszélye fenyegeti. A fajt csak az állatkertek menthetik meg a pusztulástól.

1

2

1. Indiai orrszarvú (Rhinoceros unicornis). Indiában, Assam és Nepál vadvédelmi területein mintegy 500 példányuk él. Főként az orvvadászok fenyegetik létüket, akik mindent kockáztatnak, hogy hozzájussanak az aranynál értékesebb orrszarvútülökhöz, amelyet sokan fiatalító varázsszernek hisznek. Az indiai orrszarvú testsúlya eléri a 2 tonnát, vállmagassága az 1,7 métert, hossza közel 4 méter. Bőre igen sajátos, az elefánténál keményebb, vastagabb, tapintása olyan, mintha deszkát érintenénk. Szarupáncéllemezekre tagolódik, ezeket szabályosan futó, mély redők határolják. A 2 cm-nél vastagabb bőrpáncélon levő szaruszemölcsök sajátos „díszítést" alkotva fokozzák annak bizarrságát. Az 1700-as években az a hiedelem járta, hogy a puskagolyó sem üti át. Az indiai orrszarvúnak érdekes képzőművészeti vonatkozása is van, ugyanis 1513-ban egy indiai orrszarvú Portugáliába került, ott lerajzolták, s a rajz alapján Dürer - aki sohasem látott ilyen állatot - gyönyörű metszetet készített. Mintegy 250 esztendőn át e metszet alapján ismerte a világ - és a tudomány - az indiai orrszarvút.

Igénytelen állat, tartása nem okoz nehézséget. Számos állatkertben szaporodik is, így fennmaradása biztosítottnak látszik. Újabb híradás szerint remény van arra, hogy eredeti hazájában a szabad természetben is sikerül megőrizni, sőt gyarapítani állományát.

2. Szélesszájú orrszarvú (Ceratotherium simum). A ma élő orrszarvúfajok között a legnagyobb termetű. Afrika füves pusztáinak lakója. A szintén Afrikában élő, még manapság is nagyobb számban található *keskeny szájú orrszarvúval* (más néven fekete orrszarvúval) ellentétben kizárólag fűevő. A 19. század végére szinte teljesen kiirtották. Időközben szigorú védelem alá helyezték e fajt, s azóta mind a dél-afrikai rezervátumban élő, mind a Nílus felső folyása táján levő népességük szépen gyarapodott.

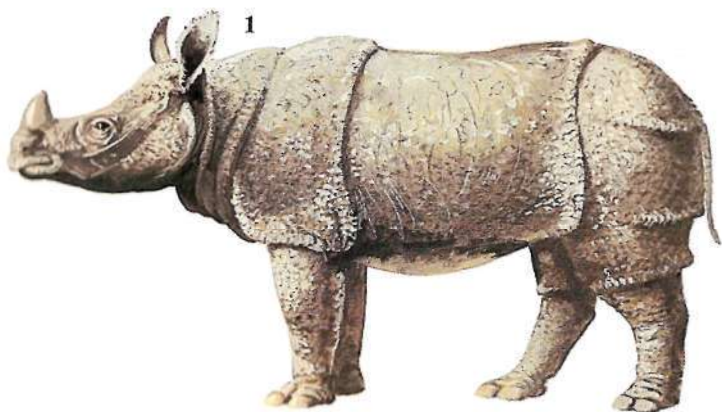
1

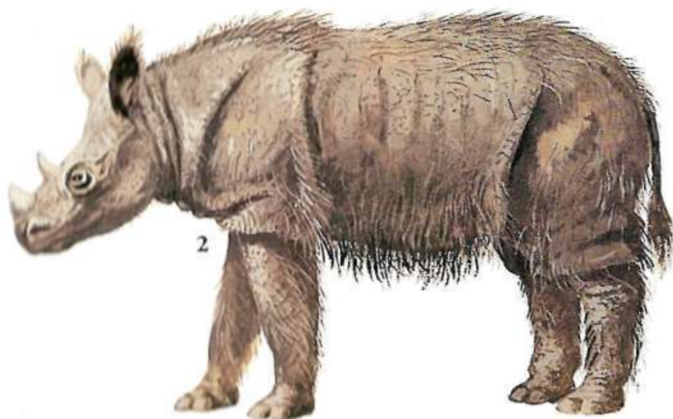
2

1. Szumátrai orrszarvú (Dicerorhinus sumatrensis sumatrensis). Szumátra és Kalimantan szigetén élő, törpévé lett szigeti forma; csupán 1,20 m magas, hossza mintegy 2 m, tehát csak kevéssel haladja meg egy kifejlett házidisznó méretét. A hozzá közel álló, szárazföldön élő alfaj (Dicerorhinus sumatrensis lasiotis) nagyobb, szőrösebb is. Ez az alfaj minden valószínűség szerint már ki is pusztult. A szigeti alfaj néhány példánya még megtalálható az őserdőkben, számukat mintegy 50-re becsülik. Az orvvadászok pusztítják e ritka állatokat; a szabad természetben, úgy látszik, halálra vannak ítélve. Olyan kevés van belőlük, hogy egy fellépő járványos betegség utolsó példányaikat is elpusztíthatja. Megfogyatkozásukat elsősorban élőhelyük megváltozása okozta. Az őserdőket kiirtották, helyüket emberi települések foglalták el. A Szumátra szigetén élő orrszarvúak behúzódtak a még megmaradt dzsungelekbe. Több természetvédelmi területet is kijelöltek részükre, abban bízva, hogy a háborítatlan körülmények között szaporodni fognak. Ma már tudjuk, hogy erre alig van remény. Nincs biztosítva a vadorzók elleni védelmük. Ezenkívül az is baj, hogy dús növényzetű élőhelyeiken sok a mérges kígyó, a fiatal példányok gyakran kígyómarás következtében pusztulnak el. A mérsékelt övi állatkertekben nem sikerült a szaporítása, feltehetően nem képes elviselni a megszokottól eltérő éghajlatot. Talán csak az mentené meg a kihalástól, ha szülőföldjén körülkerített vadasparkokban, állatkertekben őriznék és szaporítanák.

2. Jávai orrszarvú (Rhinoceros sondaicus). Kiirtottnak tekinthető, noha Jáva szigetén, vadvédelmi rezervátumban talán még él néhány példány. Egykor nagy területen népesítette be Ázsiát, Szumátra szigetén is élt.

X. tábla

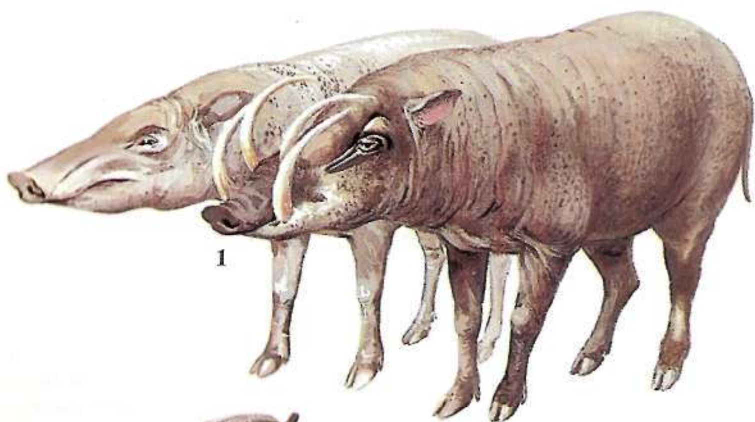

1. Babirussza (Babirussa babirussa). Csak néhány délkelet-ázsiai szigeten él, kevés példánya van. Kis termetű, gyér szőrzetű, magas lábú sertés. A malac korában elfogott példány igen szelíd lesz, jól érzi magát a fogságban. Ennek ellenére a fajt sohasem háziasították. Feltűnő sajátossága, hogy a felső állkapocs szemfogai - áttörve a felső ajakon - felfelé irányulnak. A hímek hatalmas agyarai inkább valamiféle „szarvak" benyomását keltik. Félelmetesnek látszanak, holott nem annyira „fegyverek", mint inkább díszek; a hímek vetélkedésében van szerepük, a kanok így „imponálnak" egymásnak. A faj életerős, csak azért ritkult meg, mert viszonylag kicsiny élőhelyén a lakosság nagyon megszaporodott, az őserdők helyét városok, falvak, ültetvények foglalták el. Eltűntek a bozótosok, így a babirussza kiszorult hazájából. Sajnálatos módon a húsa igen ízletes, a helybeliek többre értékelik a házisertésénél. Így - aki csak teheti - vadászik rájuk. Alighanem csak állatkertekben, vadasparkokban maradhatnak fenn.

2. Hegyi vadkecske (Capra pyrenaica). Spanyol vadkecskének is nevezik. Kiirtottnak tekinthető. A Pireneusi-félsziget magashegységeiben élt. Amennyiben még lenne néhány élő képviselője, azok alighanem fajkeverékek, melyek a hegyi vadkecske és az elkóborolt házikecske kereszteződéséből származtak. A Capra-nem tagjai (a tulajdonképpeni kecskék) az egész északi féltekén otthon voltak. Az alfajok, fajok nagy változatosságát a szakértők sem tudták rendbe szedni. Szarvuk nagy, alakjuk igen különböző lehet. A fajok, formák között átmeneti jellegűek is akadnak, s valamennyi kecskefaj keresztezhető. Számos fajuk kihalóban van; ennek oka kétségkívül a kíméletlen vadászat - szarvuk ugyanis értékes „vadásztrófea". A fennmaradt fajok létét csak hathatós védelem biztosíthatja. A vadkecskék (kőszáli kecskék) a magashegységek felső régióiban, a zergék által lakott övezet fölött élnek. A házikecske a kihalt *bezoár-kecske* (Capra aegagrus) háziasításából származik.

XI. tábla

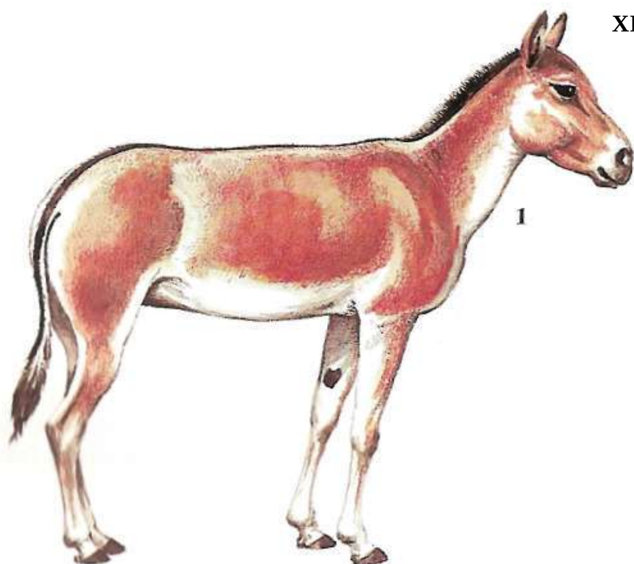

2

1. **Onager** (Equus hemionus onager). Egykor egész Elő-Ázsiában és Indiában élt, napjainkban már csak Irán sivatagjaiban és a Szovjetuniónak Iránnal határos sivatagos területein található. Az onager a félszamarak kis termetű faja, vállmagassága mindössze 1 m. A félszamarak nem „szamarak", hanem egy különálló csoportot képviselnek. Fülük - mint a sivatagi emlősöké általában - hosszú, farkuk inkább a szamarakéra emlékeztet: felső részét rövid szőr fedi, és a végén bojt van. Az onagerek színe vöröses, esetleg sárgás, míg a szamaraké szürke. Hangjuk egyik „rokonra" sem hasonlít, inkább éles visítás. A félszamarak közül a tibeti *kiang* vállmagassága 1,30 m, a mongóliai *dzsigetáj* vállmagassága 1,15 m. Különösen a csikók mozgása igen kecses, gyors. Az onager a gazellákkal vegyes csoportokat alkot, a ménesek átlagosan 20 példányból állnak. Mintegy 4000-5000 évvel ezelőtt a félszamarakat kocsikba, harci szekerekbe is fogták. Idomításuk nehéz feladat lehetett, mert rúgnak és harapnak. Az ábrázolások szerint szájkosarakat szíjaztak fejükre. Mindig szabadon élő ménesekből fogták őket, s ez a félszamarak állományának gyors csökkenésére vezetett.

2. Hegyizebra (Equus zebra). A zebrák legkisebb faja, marmagassága mindössze 1,25 m. Nevének megfelelően hegyvidéki állat, Afrika déli tájain élt. Különös sajátsága, hogy csíkjai olyan sűrűn állnak, hogy nagyobb helyet foglalnak el, mint a csíkok közötti fehér terület - ez a szemlélőben azt az érzést kelti, hogy mesterségesen van bemázolva. Igen óvatosak, a hegység legelhagyatottabb tájait lakják, s míg a többiek élelmet keresnek, az egyik példány „őrszolgálat"-ot teljesít. Ennek ellenére a szabad természetben gyakorlatilag kiirtották, az 1900-as évek elején már csak védett területeken, vadasparkokban, állatkertekben élt néhány tucat példány.

XII. tábla

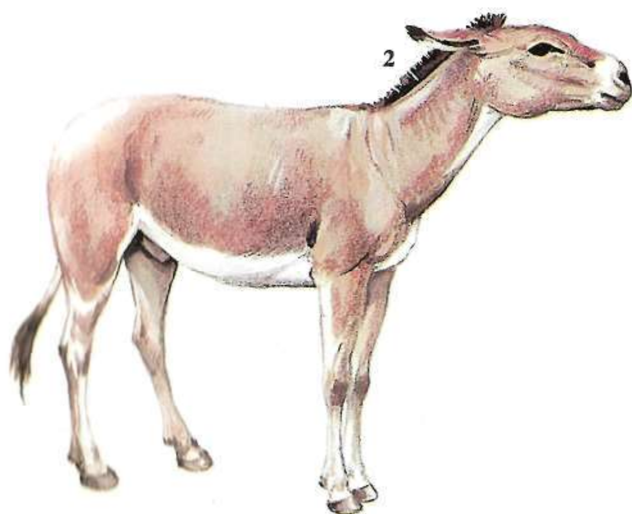
2

1. Kvagga (Equus quagga). A múlt század végén kiirtott zebrafaj. Jelentősen különbözött a többi zebrától. Alapszíne nem fehér, hanem barna volt, így inkább a lovakra hasonlított. Csak a feje és a nyaka volt csíkos. Az 1800-as évek elején még sok millió példánya élt Dél-Afrikában. A búr telepesek meg voltak győződve arról, hogy a fokföldi puszták állattömegei kimeríthetetlenek, a füves térségeken sohasem maradt abba a lövöldözés. Zsákok helyett kvaggabőrben szállították a gabonát. Az egykori Oranje szabadállamban 1870-ben már nem élt kvagga, a feljegyzések szerint 1879-ben az utolsó szabadon élő állatot is lelőtték. Az 1800-as évek végén még meglehetősen gyakori lakója volt az állatkerteknek, tenyésztése sem lett volna megoldhatatlan feladat. Ezt azonban annak idején elmulasztották, s amikor a berlini állatkertben 1875-ben az utolsó gondozott példány kimúlt, a kvagga „egyszer volt" állat lett. Ma már csak néhány kitömött múzeumi példány és fakuló fénykép őrzi e szép állatfaj emlékét.

2. Núbiai vadszamár (Equus asinus africanus). Minden bizonnyal kihaltnak tekinthető állatfaj. Kecses, élénk mozgású, tüzes állat, melyet a lószakértők is szépnek tartanak. Vállmagassága 113-118 cm, színe sárgásszürke, a sivatag színébe olvadó. Az 1800-as évek végén még hatalmas területen élt, de a századfordulóra már igen kevés példány maradt belőle. Közeli rokona, a *szomáli vadszamár* valamivel nagyobb termetű. E két szép vadszamáralfaj a szabad természetben - feltehetően - már nem él. Az állatkertekben született *afrikai vadszamarak* jórészt e két alfaj kereszteződéséből származnak. A háziszamár ősei között nem csupán afrikai, hanem *mezopotámiai vadszamarak* is szerepelhettek; ezekről igen sok szó esik a Bibliában. A háziszamár a háziasítás során a nem megfelelő tenyésztés miatt leromlott, távolról sem olyan élénk és gyors mozgású, mint vad őse.

XIII. tábla

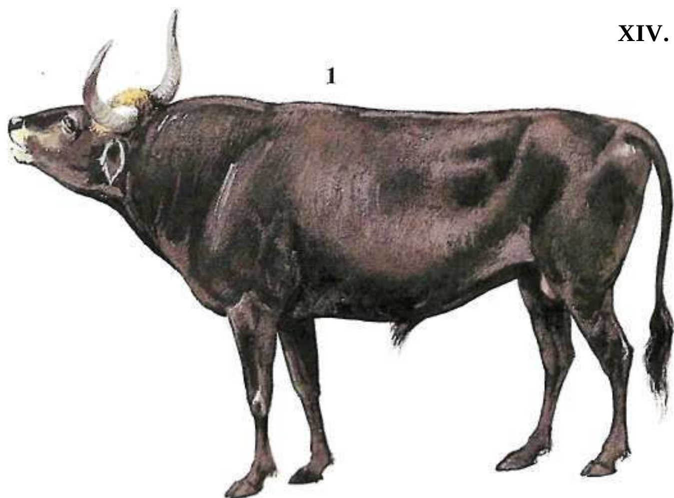

1. Őstulok (Bos primigenius). Európában 1627-ben ölték meg utolsó példányát, Ázsiában feltehetően még a 19. század végén is akadtak kisebb csoportok. Háziasított leszármazottja a közismert házi szarvasmarha. Az őstulok lényegesen nagyobb volt, a bikák vállmagassága elérte az 1,85 m-t, a tehenek kisebbek voltak. A bikák színe barnásfeketébe, a teheneké inkább barnába hajlott, míg a borjak vörösesbarnán születtek. Hatalmas területen, szinte egész Eurázsiában éltek, de Afrika északi részén sem hiányoztak. Mezopotámiában, Babilóniában már az ókorban kiirtották őket, másutt is rohamosan fogyatkoztak. Csontmaradványaik, valamint a róluk készült metszetek, festmények alapján ismerjük külsejüket. Mintegy 7000 esztendővel ezelőtt kezdődött el háziasításuk; feltehetően egymástól függetlenül, több helyen is folyt a vadon befogott borjak tartása, nevelése, majd tenyésztése. A modern tenyésztési elvek alapján kialakított formák erősen különböznek az őstuloktól. Számos szarvasmarhafajta azonban jól megőrzött néhány őstulokra emlékeztető vonást. Az ősibb formák között megemlítjük a szürke magyar marhát, az angol parkmarhát, valamint a spanyolok bikaviadalok céljára tenyésztett kis termetű marháit. Heintz Heck és Lutz Heck - a kiváló állatkerti szakemberek - felismerték, hogy a meglevő formák gondos kiválogatásával és keresztezésével létre lehet hozni az őstulokra emlékeztető, azzal lényegében azonos küllemű marhát. Céltudatos, sok esztendőn át tartó munkájukat siker koronázta.

2. Kouprey (Bos sauveli). 1937-ben fedezték fel ezt a hatalmas termetű marhát. Kambodzsa területén élt, kis létszámú csordáit azonban talán meg is semmisítették a háborúk. Lehetséges, hogy vadmarhafaj, egyes vélemények szerint azonban elvadult házimarhából, zebuból, bantengből, a gaurból, esetleg még az ázsiai bivalyból is keletkezett fajkeverék. A faj kipusztulása miatt ez a rejtély talán örökre megoldatlan marad.

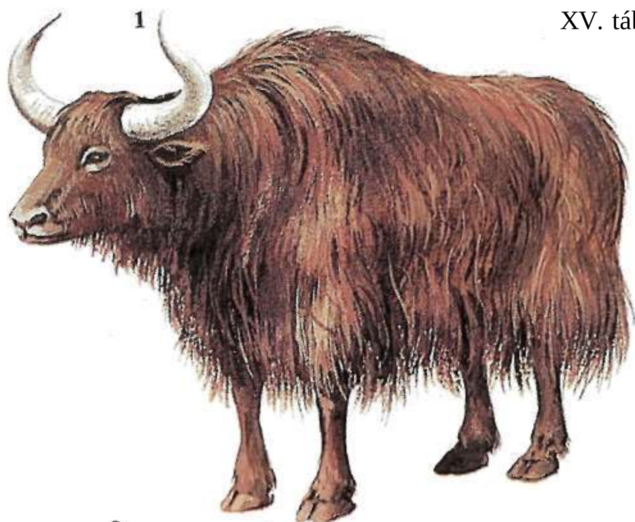
XIV. tábla

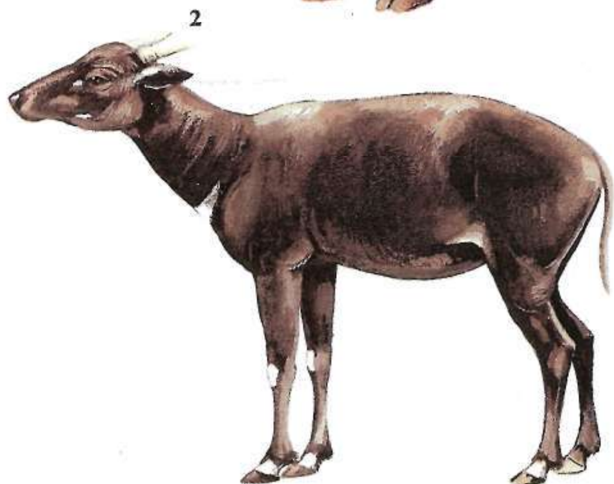

2

1. Vadjak (Bos mutus). A századfordulón még hatalmas csordákban népesítette be a tibeti fennsíkot, gyakori volt a közép-ázsiai hegyvidékeken is. Napjainkban számuk annyira megritkult, hogy kiirtottnak tekinthetjük. Kifejezetten magashegységi állat, a hideg éghajlathoz alkalmazkodott. A legzordabb hóviharokat is elviseli. Állatkertben még sohasem tartották. E fajt mintegy 3000 évvel ezelőtt háziasították. A házijaknak gyakran fehérrel tarkázott, több színváltozata ismert. Megfelelő színű példányai erősen emlékeztetnek a vadjakra, azonban a házijak jóval kisebb, mint vadon élő rokona, melynek bikái elérik a 2 m-es vállmagasságot is. A házijak Közép-Ázsia magashegységeiben a mi szarvasmarhánkat helyettesíti, igénytelen háziállat. Tejét, húsát, bőrét hasznosítják, teherhordó háziállatként is nélkülözhetetlen. Amennyiben a vadjak végképp eltűnne, akkor a faj emlékének megmentésére a házijakból kellene kitenyészteni - testméretei növelésével - a vadjakra emlékeztető formát. Mivel a házijak a mérsékelt övi klímát is jól tűri, az állatkertekben gyakran tartják, jó körülmények között szaporodik is. Így a vadjak „utánzatának" előállítása nem ütközik nagyobb nehézségbe.

2. Anoa (Bubalus depressicornis). A legkisebb termetű marha, a hazánkban élő szarvasnál is kisebb: a bika akkora, mint egy nagyobb kos, a tehén pedig csak egy nőstény juh méretét éri el. Elterjedése csupán Celebesz (Sulawesi) szigetére, valamint néhány környező kisebb szigetre korlátozódik. Feltehetően a „szigeti környezet" következtében vált törpévé, a szigeteken ugyanis számos emlősfaj (nem teljesen tisztázott okok folytán) fokozatosan törpévé lett. Az anoa marhák ártalmatlan kis állatoknak látszanak, holott igen veszedelmesek. Rövid, de tőrhegyes szarvaikkal villámgyorsan döfnek. Az anoák élőhelyein az ősvadon helyét ültetvények, falvak veszik át, s a lakosság nem szívesen tűri e kicsiny, de igen ingerlékeny és veszedelmes állatokat. Állatkertekben szaporodnak.

1

2

1. Mendeszantilop (Addax nasomaculatus). Észak-Afrika lakója, a sivatagos, gyér füvű pusztákhoz alkalmazkodott. Párosával vagy kicsiny csapatokban jár, nagyobb csorda nem is találna élelmet. Vizet gyakorlatilag nem isznak. Szőrük az év egy részében sárgás-fehér, „sivatagszínű". A vedlés után - a forró évszakban - fehérré válik szőrük színe. Ez már nem „rejtőszín", hanem a nap sugarainak visszaverését szolgálja. Félénk, óvatos állatok, futásuk kitartó és igen gyors. Sohasem éltek nagyobb számban. Már évszázadokkal ezelőtt nagyon megritkultak, ennek oka jórészt az, hogy a nomád őslakók antilopvadászattal tették próbára lovaik gyorsaságát és saját célzási művészetüket is. Több okból is vadászták: az elejtett állatok húsát csíkokra vagdalták, s a napon megszárítva tartósították, a bőrt pedig takarónak, szőnyegnek használták. A fiatal, elfogott antilopokat gyakran a táborban nevelték. A mendeszantilopok számára különösen nagy veszélyt jelentett a terepjáró autók elterjedése. Az autók vezetői - ha meglátják az antilopokat - többnyire szinte ösztönszerűen üldözőbe veszik a „nemes vadat". A mendeszantilop igénytelen állat, meleg éghajlatú tájakon fogságban is szaporodik; így remélhető, hogy legalább állatkertekben, szafáriparkokban fennmarad e faj.

2. Fehér passzán (Oryx gazella leucoryx). A múlt század elején Afrika jelentős részén elterjedt volt, manapság már csak néhány száz példányuk él. Sorsuk sok szempontból a fent említett antilopfajéra emlékeztet. Gyors fogyatkozásukat az okozta, hogy a beduinok „átnyergeltek" a lóról és a tevéről a terepjáró gépkocsira. Az Arab Emírségekben az uralkodó személyes védelme alatt állnak, s a vadorzókat az iszlám törvények szerint büntetik. Kisebb csoportjukat Amerikába szállították, s most a sivatagos éghajlatú Arizona államban élnek, szaporodnak is. Az újszülöttek között lényegesen több a bak, mint a nőstény, s ez nem kedvez a faj fennmaradásának.

XVI. tábla

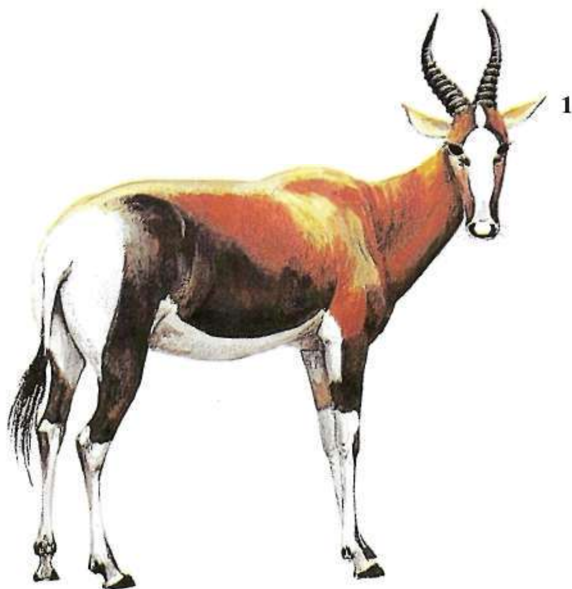
1

2

1. Dorkász lantszarvú antilop (Damaliscus dorcas dorcas). Egykor hatalmas tömegeik népesítették be a dél-afrikai tájakat. A búrok „buntebok" néven ismerték - és irtották - e szép, tarkán színezett, 1,5 m magas antilopfajt. Az 1800-as évek elején már csak mutatóban maradt belőlük néhány tucat. 1837 táján próbálkoztak először megmentésükkel: a helybeli farmerek tartani és tenyészteni akarták őket. E próbálkozás kevés sikerrel járt, s a faj az 1930-as években szinte teljesen kipusztult, mindössze kb. 20 példányt kitevő kis csapatuk maradt fenn. 1931-ben kizárólag e szép antilopfaj számára megalapították a „Buntebok National Park"-nak nevezett rezervátumot. A környezet azonban itt sem volt megfelelő, az állomány alig gyarapodott. 1960-ban azután egy részüket új helyre költöztették, s úgy látszik, itt már valóban jól érezték magukat, mert gyorsan megszaporodtak. Kisebb csapataikat különböző vadaskertekben helyezték el, de magánemberek farmjain is élnek dorkász lantszarvú antilopok. Jelenleg több száz példányuk van, így biztosra vehető, hogy e faj megmenekült a kihalástól.

2. Fehérfarkú gnú (Connochaetes gnu). Jól megkülönböztethető a szürkés színű „csíkos gnú"-tól, amely még ma is nagy számban él a kelet-afrikai füves pusztákon. A fehérfarkú gnu hazája Dél-Afrika volt, a búrok „wildebeest" néven emlegették. Kíméletlenül irtották, így a fehérfarkú gnú az 1800-as évek elején gyakorlatilag eltűnt. Csak néhány farmon maradtak fenn példányai, a „házi állatkertek" félszabadon élő lakói voltak. A faj kipusztulásától nem kell tartani, szépen szaporodnak az állatkertekben és a szafáriparkokban. Néhány tucatot már vissza is telepítettek eredeti hazájukba, ahol rezervátumokban élnek. A fehérfarkú gnú igen sajátos állat: rövid, barna szőre a lovakra emlékeztet, feje a marhákéra hasonlít. Egykori feljegyzések szerint nagyobb csordákban élt, gyakran társult az időközben teljesen kipusztult kvagga-zebrákkal, valamint a manapság kihalóban levő vándorantilopokkal. Magassága 1,20 m.

XVII. tábla

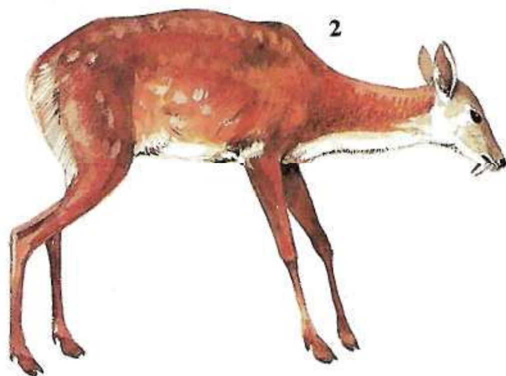

1. Mezopotámiai dámvad (Cervus mesopotamicus). Nagyon hasonlít a hazánkban is meghonosodott dámvadra, de nagyobb annál. Sokáig csak az ókori kultúrákból, az asszír-babiloni falfestményekről ismerték. A Bibliában - téves fordítás révén - „jávor" néven szerepel. Feltehetően gyakori vad volt, amely azonban alaposan megfogyatkozott. Évszázadokig egyetlen példány sem került a múzeumokba, a vadászati irodalom sem említette. Így e faj a „kihalt állatok" listáján szerepelt. 1957-ben azonban - általános meglepetésre - felfedezték kisebb csapatukat. Ezt követően több expedíció indult újabb példányokért, a rejtélyes vadnak azonban nem sikerült a nyomára jutni. 1975-ben Trens német kutató látott Elő-Ázsiában, a Dez, a Karkheh és a Karun folyók mentén néhány tucat példányt. Ha időközben nem irtották ki őket, hathatós védelemre szorulnak, mivel fennmaradásukat a vadorzók fenyegetik.

2. Pézsmaállat (Moschus moschiferus). Közép- és Kelet-Ázsia lakója. A „szarvasok" ősi jellegű képviselőjének tarthatjuk; a baknak sincs agancsa, ezzel szemben agyarszerű szemfogaik túlnyúlnak állukon, s elérik a 6 cm-es hosszúságot. Kifejezetten magashegyvidéki állat, Kasmírtól Koreáig és Szahalinig több alfaja is él. Évszázadok óta kíméletlenül üldözik, napjainkban is folyik vadászata. A pézsmaállat tekintélyes pénzt ér, ugyanis a bak az ún. „pézsmát" szolgáltatja. Az ivarszerv táján, a 4-5 cm-re kiálló bőrtasakban mirigyváladék, a pézsma vagy mósusz gyűlik össze. A vadászok kifejtik ezt a barnásvörös színű, rendkívül erős szagú, kenhető anyagot, és a napon megszárítják; elporladva fekete színű lesz. Egy példány átlagosan 30 g-ot szolgáltat. Az ókorban fontos és értékes árucikk volt a távoli tájakról hozott mósusz. Sok helyütt még manapság is keresett illatszer, a népies gyógyászatban orvosságként is sokra becsülik. A pézsma Európában gyakorlatilag nem kerül forgalomba.

XVIII. tábla

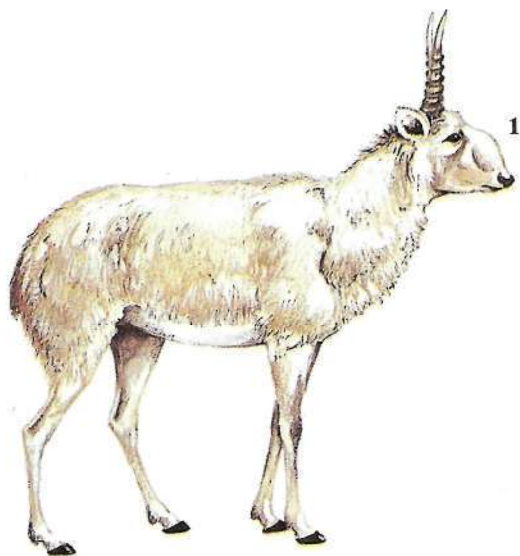

1. **Szajga** (Saiga tatarica). Ezt a tatárantilopnak is nevezett állatot az eredményes természetvédelem szép példájaként említjük. A 16. században még milliós létszámban élt, Ukrajnában, Lengyelországban egészen a Kárpátok vidékéig húzódott elterjedési területe. Innen azonban már rég eltűnt, s igazi hazájában, Ázsia félsivatagos tájain is mind ritkább lett. Fogyatkozásának oka a túlzott vadászat volt. Szárazság idején, vagy ha magasan állt a hó, a nőstények borjaikkal együtt hatalmas vándorcsapatokba verődtek. Az ilyen csapatokat régen íjjal, később puskával irtották. Az 1900-as évek elejére már csak néhány száz példányuk maradt, biztosnak látszott pusztulásuk. A fiatal szovjethatalom a szajgákat teljes védelem alá helyezte, katonaság ügyelt háborítatlanságukra. Védelmük oly sikeres volt, hogy 1958-ra már kétmillióra gyarapodott az állományuk. A szajgák mintegy 80 cm magasak, sajátos sivatagi, félsivatagi állatok. Igen mozgékony orruk rövid ormányra hasonlít, közepén hosszanti barázda húzódik, keresztben ráncolt. Leginkább gázmaszkra emlékeztet, s valóban, az állat légutait védi a levegőben szálló portól. Csak a baknak van szarva, hevesen döfköd vele. Igen edzett, hideget és forróságot egyaránt tűrő patások, az állatkertekben azonban nehezen tarthatók. Ennek oka az, hogy sajátos, maguk válogatta félsivatagi növényeket igényelnek táplálékként.

2. **Csiru** (Pantholops hodgsoni). Orongo néven is emlegetik ezt a Tibet fennsíkján élő fajt. A szajga rokona, annál azonban valamivel nagyobb. Nagy a vízigénye, leginkább tavak közelében tartózkodik, s így a fátlan tájon az orvvadászok könnyen elejthetik. Patáival gödröt ás a talajba, abba fekszik por- és hóviharok idején. Allatkertekben általában nem tartják. Kevés példányuk él, fennmaradásukat csak hathatós védelem és őrizet tenné lehetővé.

XIX. tábla

2

1. Kék lóantilop (Hippotragus leucocephalus). 1800 körül irtották ki. Afrika déli végén élt, azon a tájon, ahol a fehér ember már a 17. században megtelepedett. Városok, farmok alakultak ki. A vadon élő patásoktól a juhok és a szarvasmarhák táplálkozási lehetőségét féltették, s ezért irtották őket. Sohasem éltek nagyobb tömegben, így a tudományos világ már nem tudta megmenteni e fajt. Mindössze négy kitömött példányt őriznek belőle. A faj neve megtévesztő, mert e jellegzetes antilopok nem kékek, és a lovakra sem hasonlítanak.

2. Mhorr gazella (Gazella dama mhorr). A legnagyobb termetű gazella, magassága 1,50 m. Hazája Afrika, a Szahara volt. Színe fehérrel tarkázott vörösbarna. Eredeti hazájában feltehetően már egyetlen példánya sem él. Megmentett kis csapatait Spanyolország területén, Almeira környékén szafáriparkokban tartják és szaporítják. Kezdetben a rendőrség őrizte őket, kiderült azonban, hogy ez fölösleges: Almeira lakói büszkék arra, hogy vendégül láthatják a hazátlan állatokat. Állományuk gyarapodott, így felmerült a gondolat, hogy kihelyezik őket a szabadba a Szahara övezetében. Magnetofonról hiéna- és oroszlánordítást hallatnak a közelükben. A gazellák nem törődnek a ragadozókkal, gyors lábú állatok lévén, ezek nem jelentenek komoly veszélyt a számukra. A szakemberek egyelőre lemondtak a gazellák hazatelepítéséről, mert attól tartanak, hogy a szaharai lakosság - őseik szokása szerint - kívánatos trófeát lát majd bennük. Az állományból inkább a kaliforniai vadasparkokba küldtek, de jutott belőlük több európai és amerikai állatkertbe is, így a mhorr gazellák fennmaradása biztosítottnak látszik. A többi gazellafajhoz hasonlóan, ideális állatkerti állatok, de mivel a hidegre érzékenyek, inkább a melegebb éghajlat alatt tarthatók. Fogságban rendkívül szelídek lesznek, követik ápolójukat, kézből veszik el a táplálékot.

XX. tábla

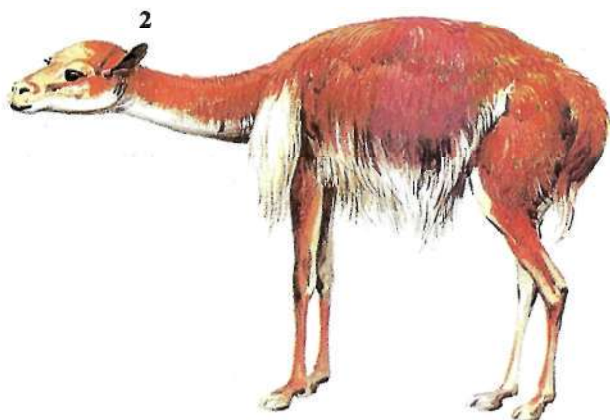
1

1. Guanako (Lama guanicoé). Dél-Amerikában élő, kis termetű teveféle. Vállmagassága 130 cm. Háziasításából származik a földrész egyik legfontosabb háziállata, a teherhordásra használt, húst is adó láma. Hegyvidéki állat, de a síkságokon, magasföldeken is előfordul. Peru északi részétől egészen a Tűzföld déli végéig húzódik elterjedési területe. Már a múlt században is ritka volt, aminek oka nyilvánvalóan az, hogy vadászata meglehetősen egyszerű. Gyakran nem is menekülnek, hanem bevárják az embert. A guanakók veszélyhelyzetben úgy védekeznek, hogy nyálukat a felböfögött táplálékkal együtt támadójuk arcába köpik. E szokásukat háziasított leszármazottaik is örökölték. A guanako a szabad természetben aligha védhető meg a vadorzóktól és az elkóborolt kutyáktól. Mivel edzett és igénytelen, az állatkertekben, vadasparkokban - főleg megfelelő éghajlat alatt - fennmaradhat. Félő azonban, hogy leszármazottjával, az igénytelenebb és még könnyebben tartható lámával való keresztezésben jórészt elvész a faj eredeti jellege.

2.Vikunya (Lama vicugna). A guanako közeli rokona, annál azonban jóval kisebb termetű, vállmagassága kb. 80 cm. 3000-6000 m tengerszint feletti magasságú hegyekben él, a zergékre emlékeztető biztonsággal mozog a sziklákon. Kihalás szélén álló állatfaj, a szabad természetben aligha védhető meg a vadorzóktól, és az elkóborolt kutyáktól. Körülkerített rezervátumokban, vadasparkokban, állatkertekben könnyen tartható, a fiatalon befogott állatok igen szelídek. Dél-Amerika hegyvidékeinek fontos háziállata, a kitűnő gyapjat adó *alpaka* - egyesek szerint - a vikunya háziasított formája. Más vélemények szerint az alpaka is a guanako leszármazottja, de az is lehetséges, hogy az alpaka fajkeverék. Mind a négy délamerikai teveféle (a két háziasított és a két vadon élő) keresztezhető egymással.

XXI. tábla

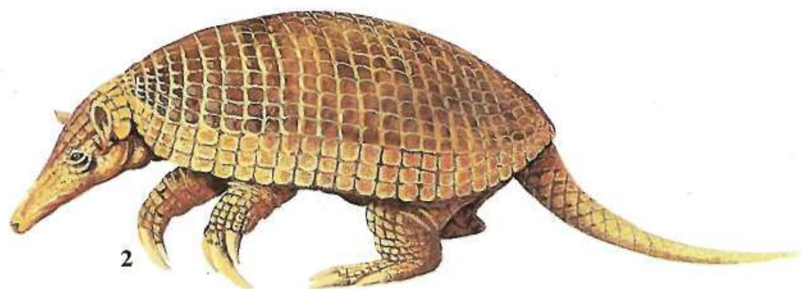
1. Gyapjas csincsilla (Chinchilla laniger). Az 1800-as években nagyon megritkultak, ezért prémjük ára igen magasra szökött. Az ezüstösszürke csincsillabunda a gazdagság „státusszimbóluma" lett. A mohó prémvadászok szinte teljesen kiirtották e fajt, a csincsilla gyakorlatilag kihalt. Az 1900-as évek elején azonban a prémesállatfarmokon sikerrel tenyésztették, s a tenyésztett csincsillák prémje lenyomta az árakat. Így tehát remélhető, hogy a Chile, Bolívia és Peru magashegységeiben élő példányok elkerülhetik végzetüket. A faj fennmaradása - legalábbis a tenyésztett példányok révén - biztosítottnak látszik. Megemlítjük, hogy három közeli rokon, gyakorlatilag kipusztult értékes prémes állat keresztezhető egymással; a *perui macskanyúl* (Lagidium peruanum), a *rövidfarkú csincsilla* (Chinchilla brevicaudata) és a *gyapjas csincsilla* kevert vérű utódai termékenyek. A gyapjas csincsilla a házinyúlnál kisebb, hossza - farok nélkül mérve - kb. 15 cm. Hazánkban is tenyésztik.

2. Óriástatu (Priodontes giganteus). Dél-Amerika sajátos, ősi jellegű állatfaja. Páncélját az irharétegben kifejlődő csontképződmények alkotják. Rokonságában vannak egér méretű páncélos fajok, a kihalt formák között pedig akadt orrszarvú méretű is. Az óriástatu - farkával együtt mérve - kb. 1,75 m hosszú. Igen erős ásókarmai vannak. Kisebb állatokat, csigákat, apró emlősöket eszik. Húsát szívesen fogyasztják, páncéljából szép dísztárgyakat, hangszereket készítenek, így érthető, hogy számos fajt, elsősorban az óriástatut a kihalás fenyegeti.

3. **Rőt vérszopó denevér** (Desmodus rotundus). Észak-Amerika déli részén, Közép-Amerikában és Dél-Amerikában él, hossza 7 cm. Éles fogával mintegy legyalulja az alvó állatok, emberek bőrét, s a sebből szivárgó vért felnyalja. A veszettség terjesztője, a seb gyakran fertőződik. Az egészségügyi szervezetek a vérszopó denevérek teljes kiirtását tűzték ki célul. Európában nem élnek ilyen fajok.

XXII. tábla

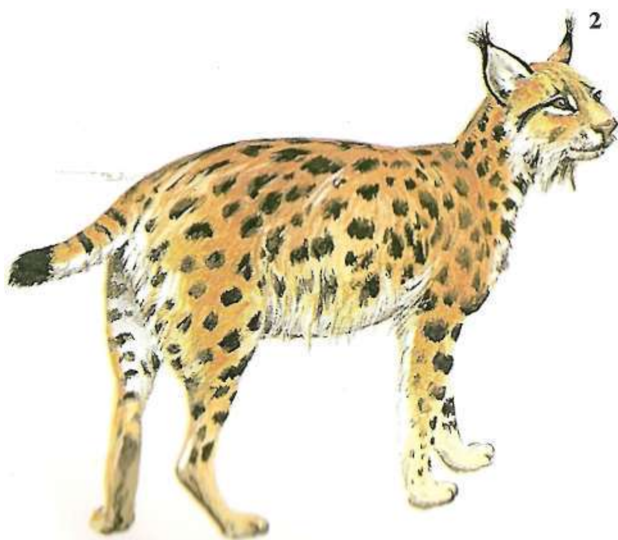

1. Ködfoltos párduc (Neofelis nebulosa). Nepáltól Dél-Kínáig előforduló macskafaj, Szumátra, Kalimantan, valamint Tajvan szigetén is él. Nem „párduc" - sok tekintetben inkább a dél-amerikai macskafélékre emlékeztet. Súlya 20-25 kg, az emberre úgyszólván teljesen veszélytelen. Feltűnően rövid lábai is elárulják, hogy főként a fákon tartózkodik. Kisebb emlősökre, madarakra vadászik. Hosszú szőrű, puha bundájának alapszíne hamuszürkébe, esetleg vörhenyesszürkébe hajló fehéresszürke, érdekessége, hogy „térhatású" foltok díszítik. Állatkertekben ritkán látható. Megritkulásának egyik oka az, hogy sajátosan szép bundáját minden időben sokra becsülték. A dajakok hadi jelvénynek tekintették, a fogakat, karmokat talizmánként, fülbevalónak viselték. Mivel szívesen vadászik tyúkfélékre, s a helybeli lakosság háziszárnyasaiban alkalomadtán jelentős kárt tesz, ezért pusztítják. Élőhelyén robbanásszerűen szaporodik a lakosság, a háborítatlan erdők megfogyatkoztak. Mivel az állatkertben olyan szelídekké válnak, mint a házimacska, tartásuk nem okozna gondot, így meg lehetne menteni e fajt a kihalástól.

2. **Párduchiúz** (Lynx pardina). Hazája Dél-Európa és Kisázsia. A házimacskánál jóval nagyobb, de kisebb termetű, mint az északabbra élő hiúz. Fekete sávokkal és foltokkal tarkított bundája révén „párducszerűbb" benyomást kelt. A századforduló táján Spanyolországban meglehetősen gyakori volt, nemritkán a Madrid környéki területekre is bemerészkedett. Fő tápláléka az üregi nyúl. Főként a ritkán lakott, elhagyatott hegyvidéken él, mégis Európa legveszélyeztetettebb vadjai közé tartozik. Ennek oka az, hogy szép bundája a nagyobb macskafélékére emlékeztet. A bikaviadalok szereplői is előszeretettel viseltek párduchiúz bőréből készült zekéket. A nyúl hangját utánzó síppal könnyen lőtávolra lehet csalni, így az orvvadászok számára könnyű zsákmányt jelent.

XXIII. tábla

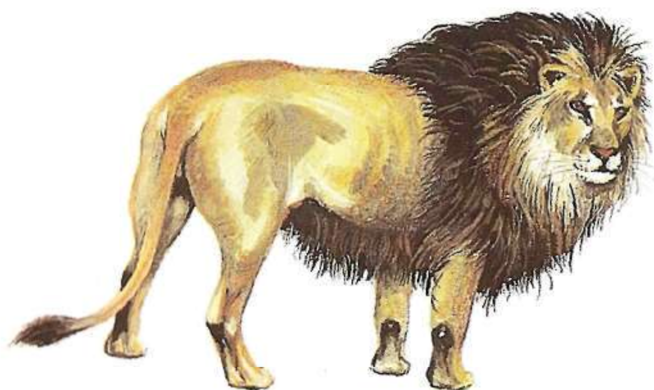

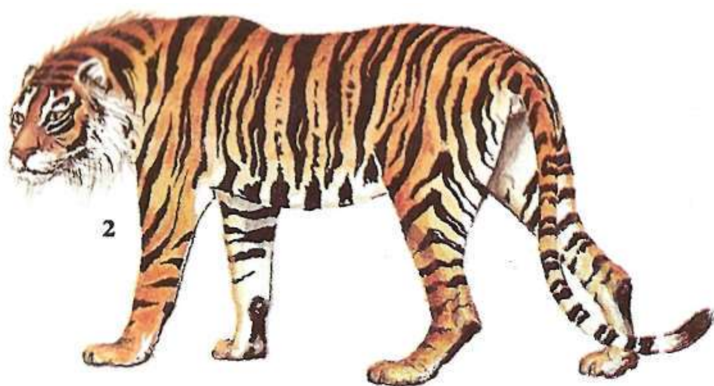
1. Berber-oroszlán (Panthera leo barbaricus). Utolsó példányát Marokkóban 1920-ban lőtte le egy oroszlánvadász. E szép észak-afrikai alfajt a hatalmas fekete sörény jellemezte, amely nemritkán a hasoldalon folytatódva egészen a hátulsó lábakig ért. A berber-oroszlán nem pusztult ki teljesen, ugyanis némely állatkert oroszlánjai a berber jellegeit mutatják. Így pl. a lipcsei állatkertben rendszeresen születnek szép, fekete sörényű hímek. Sajnos ezek a példányok nem tekinthetők teljes értékű berber-oroszlánoknak, hanem jórészt abba a csoportba tartoznak, amelyet félig tréfásan - de találóan - „menazséria-oroszlán"-oknak neveznek. A régi állatseregletek, mutatványosok ugyanis különböző alfajokhoz tartozó oroszlánokat vásároltak, s ezek kevert vérű utódait tartották. A „menazséria-oroszlán"-ok ősei közé tartozott a hatalmas méretű, fekete sörényű *fokföldi oroszlán* (1865-ben lőtték le az utolsó példányt), valamint a *perzsa oroszlán* (Panthera leo persica), melynek utolsó képviselőjét Perzsiában 1930-ban ölték meg. Itt kell említenünk az *indiai oroszlánt* is (Panthera leo goojratensis), melyet „gudzsaráti oroszlán"-nak is neveznek; ennek az alfajnak még él kb. 200 példánya. Az elmondottak értelmében mód nyílik a kihalt berber-oroszlán és a fokföldi oroszlán „megjelenítésére", azaz tudatos kiválogatás, tenyésztés útján a kihalt fajokra emlékeztető formák létrehozására. Ezek azonban - bármily szépek legyenek is - nem tekinthetők azonosnak a kihalt fajjal.

2. Szigeti tigris (Panthera tigris sondaicus). Szumátra, Jáva és a Bali sziget lakója. A szigeti tigris jóval kisebb, mint a kontinensen élő rokonai, csíkozata sűrűbb, a csíkok mélyfeketék. Bali szigetén egy igen kis termetű változat létezett, ezt kiirtották. A szigeti tigris sűrűn lakott tájakon él, ahol a dzsungel helyét ültetvények foglalják el; a „maláj tigris" napjai meg vannak számlálva. Feltehetően az állatkertekben fennmaradhat az alfaj.

XXIV. tábla

1

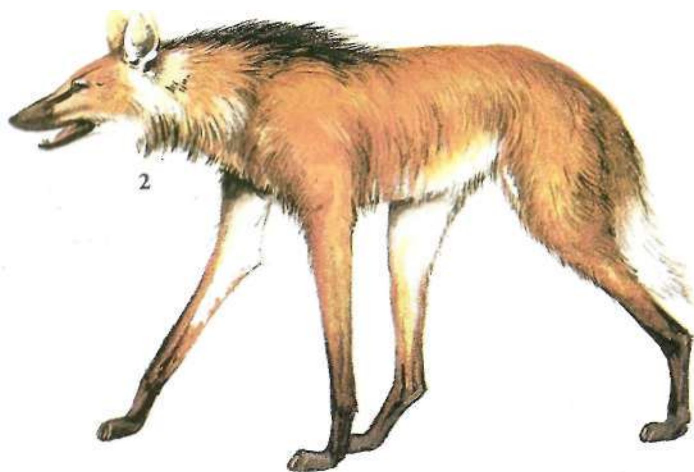

2

1. Barna hiéna (Hyaena brunnea). Jóval ritkább, mint a csíkos vagy a foltos hiéna; a háborítatlan Afrikában sem volt gyakori. Szőrzete igen sajátos; különösen hosszú, durva szőrű hátsörénye kétoldalt lecsüng, ezért *„panyókás hiéná"-nak.* is nevezték. Szívesen csatangol a tengerparton, elhullott állatokat, döglött halakat keres. A partok mentén Észak-Afrikától egészen Délnyugat-Afrikáig megtalálható. Manapság azonban nagyon megritkult, elterjedési területe sem összefüggő már. Nem verődik falkába, többnyire egymagában vagy kettesével, hármasával jár; így azután a nagyobb állatokra nem jelent veszélyt. Főként dögökkel táplálkozik, azonban a kisebb vadakat - a háziszárnyasokat is - elfogja. Rendkívüli megritkulásának az az oka, hogy a lakosság gyűlöli a háziszárnyasok elrablása miatt, s ezért, ahol látják, lelövik. Emellett, mivel a parti erdők helyét települések, ültetvények foglalták el, a ragadozó kiszorult eredeti élőhelyéről. A barna hiéna igen ritkán látható az európai állatkertekben. Tenyésztése a bázeli állatkertben sikerült.

2. Sörényes farkas (Chrysocyon brachyurus). Igen hosszúlábú vadkutyafaj, amely semmiképp nem „farkas" - fejformája ugyanis inkább a rókára emlékeztet. Dél-Amerika lakója. Agárszerűen hosszú lábai láttán azt hihetnénk, hogy kitűnően fut, száguldva üldözi zsákmányát. A megfigyelések szerint azonban ez nincs így; hosszú lábain jár-kel a szavannák, lápok magas füvében, messziről észreveszi apró emlősökből, madarakból, nagyobb rovarokból álló zsákmányát. Lassú léptekkel odaoson, majd elkapja és többnyire egészben nyeli le áldozatát. Sohasem vadászik nagyobb állatokra. Inkább hasznos, mint káros. Szíve viszonylag kicsi, gyors futásra alkalmatlan. Feltehetően azért ritkult meg, mert képzetlen vadászok mint „ragadozó"-t irtják, esetleg prémje miatt vadásszák.

1

2

1. **Véznaujjú maki** (Daubentonia madagascarensis). A „félmajmok kontinensé"-nek nevezett Madagaszkár lakója. E nagyméretű szigetet csupán a Mozambik-csatorna választja el Afrikától, élővilága azonban jelentősen különbözik a kontinensétől; főként a félmajmok jellemzik. E sajátos állatcsoport mintegy félúton áll az ősibb jellegű rovarevők és a fejlettebb majmok között. A véznaujjú maki lyukat rág a fák törzsébe, a kéreg alatt megbújó rovarlárvákkal táplálkozik. Kezének harmadik ujja meglepően vékony, hosszú nyúlvánnyá alakult. Az állat ezzel a „csontvázujjával" piszkálja ki a fakéreg repedései közül rovarlárvákból álló táplálékát. E sajátos, macska méretű félmajom rejtett életmódot folytat, ezért a helybeli lakosság sem nagyon ismerte. A múlt században már kihaltnak hitték. Időközben több véznaujjú makit is fogtak, a zoológusok szerint azonban a legritkább állatfajok egyike.

2. **Hamvas maki** (Lemur mongoz). E félmajom hazája Madagaszkártól északra, a Comore-szigeteken van. Testhossza kb. 50 cm. A félmajmok többségéhez hasonlóan vegyes táplálékon él, gyümölcsöket eszik, de madárfészkeket is kifoszt. Éjszakánként rettenetes sikoltozó kacagásra emlékeztető hangokat hallat. Nevét éppen hangja alapján kapta, ugyanis a régi rómaiak a holtak „visszajáró lelkét" nevezték „lemur"-nak.

3. **Indri** (Indri indri). Törzse 60-80 cm hosszú, a legnagyobb félmajmok egyike. Az „indri" szó a bennszülöttek nyelvén ezt jelenti: ott, Oda nézz! Európai felfedezőjük azt hitte, hogy ez a faj helyi neve. Nappali életmódot folytat. A bennszülöttek nem bántották, szerintük a holtak lelke az indri alakját veszi fel. A madagaszkári félmajmok jórészt azért ritkultak meg, mert a sziget őserdőinek jelentős részét kivágták, helyüket ültetvények foglalták el.

1

2

3

1. Vörös uakari (Cacajao rubicundus). Dél-amerikai majom, az ún. „szélesorrú majmok" csoportjába tartozik. Az őserdők fáin él. Igen különös jelenség, sokan kifejezetten csúnyának tartják bundájától elütő, skarlátvörös arcát. Testhossza 40-65 cm, ebből feltűnően rövid farka mintegy 15 cm-t tesz ki. Gyümölcsöket, hajtásokat, leveleket eszik. Páradús, forró levegőjű őserdőben élnek, igényeiket az állatkertekben nemigen tudják kielégíteni, így fogságban való szaporításukra kevés a remény. Veszélyeztetettségük oka sajátos. A dél-amerikai őserdőkben kevés vadászható, húst szolgáltató vad él, így a vörös arcú uakari a bennszülöttek kedvelt vadászzsákmánya, húsát eszik. Főként fúvócsővel, mérgezett nyíllal lövik. Évtizedekkel ezelőtt még meglehetősen gyakori volt. Észak-Amerikában, a floridai majomrezervátumban szaporodik.

2. Fehérzászlós gereza (Colobus abyssinicus caudatus). Afrikában, a Kilimandzsáró vidékén él. A többi Colobus (gereza) fajhoz hasonlóan kezük hüvelykujja szinte eltűnt. Ez a fákon való életmód következménye, ugyanis nem fogják át az ágakat, hanem kezüket kampószerű formára görbítve lógaszkodnak. Gyakran az ágakon járnak, ilyenkor két lábon haladva, hasukat előretolva egyensúlyoznak. Főként levelekkel táplálkoznak. Testük és fejük alapszíne fehér, fejüket vakítóan fehér szőrzet díszíti, oldalukon keskeny, hosszú szálakból álló, köpenyszerű gallér van. E majmok hatalmasakat ugranak egyik fáról a másikra, sajátos szőrképződményük segíti őket a levegőben való siklásban. Hosszú, finom szőrökkel borított farkukkal kormányoznak. Bundájuk az 1900-as évek elején divatba jött, a szűcsipar hatalmas mennyiséget igényelt belőle. 1892-ben például 175 000 prém került az európai piacokra. Néhány bennszülött törzs harcosai is díszként viselték a kolobuszprémet. 1930 táján hirtelen megszűnt a kereslet a fekete-fehér majomprém iránt, azóta a gerezák száma lassan gyarapodik.

XXVII. tábla

1

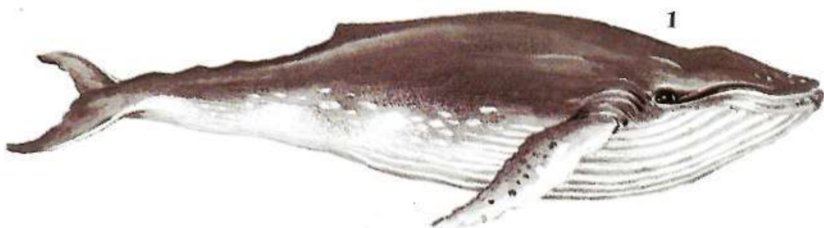

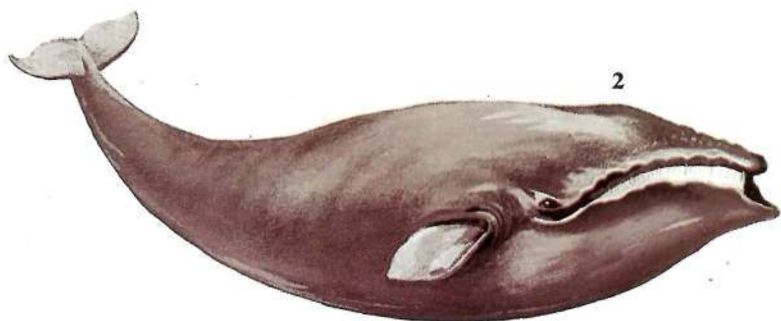
2

1. Közönséges hosszúszárnyú bálna (Megaptera novae-angliae). Az úgynevezett „sziláscet"-ek közé tartozik; az alrend fajainak közös sajátossága, hogy nincsenek fogaik, hanem a szájukban levő kefeszerű szaruképződményekkel szűrik ki a vízből apró állatokból álló táplálékukat. Sajátosan hosszú, testhosszának harmadát kitevő mellúszóiról nyerte e faj a nevét. Úszóin, fején különös dudorok vannak. A közepes nagyságú fajok közé tartozik, testhossza mintegy 15 méter. Nászukat a meleg vizű tengerekben tartják, borjaik is itt születnek. Az ilyen vizekben azonban kevés a táplálék, ezért már kora nyáron felhúzódnak az északabbi, hidegebb vizű, gazdagabb élővilágot rejtő övezetbe. E faj egykor gyakorisága miatt nyerte a „közönséges" nevet. A nagyobb hasznot hozó cetek megfogyatkozása, számos sziláscetfaj teljes kipusztulása után megindult a hosszúszárnyú bálna iparszerű vadászata. Legyilkolásuk kényelmes volt, mivel igen szelídek, sőt kíváncsiságból a cetvadászhajó elé is úsztak. 1916 táján már csak néhány tucat példány volt életben. Aztán már nem fizetődött ki a hosszúszárnyú bálna által lakott vizekre való hajózás, a cetvadászflották áttértek más fajok irtására. Az 1940-es években megszaporodott a hosszúszárnyú bálnák állománya, újra nyereségessé vált vadászatuk, s ennek következtében 1952-re ismét a kihalás szélére jutottak - már csak kb. 600 példányuk élt. Ekkor védetté nyilvánították őket. Napjainkban szépen gyarapszik létszámuk, talán megmenekül a faj.

2. Vizcayai bálna (Eubalaena glacialis). Kihalt faj, a sziláscetek közé tartozott. Nemcsak zsírjáért és húsáért üldözték, hanem azért is, mert a szájában lévő „szilák" nagy értéket képviseltek; „halcsont" néven árusították, és főként női fűzőbetéteket készítettek belőle. A 19. század derekán egyetlen példányát sem látták, így a „kihalt állatfajok" listájára került. Néhány kisebb csoportja fennmaradt, ezeket nem üldözték, így gyarapodtak. Az 1900-as évek elején „felfedezték" állományukat, s most már tökéletesen kiirtották e fajt.

1

2

1. Steller tengeri tehene (Rhytina gigas). Utolsó példányait 1765 táján mészárolták le. A „szirénák rendjé"-be tartozott, amely a kihalófélben levő manátuszféléket és a dugongféléket foglalja magába. A szirénákat „tengeri tehenek"-nek is nevezik; nevük annyiban találó, hogy a tengerfenék hínárjait tehenek módjára legelik. Tengeri életmódhoz alkalmazkodott emlősállatok. Az elefántfélékkel és a szirtiborzokkal közös ősöktől származnak, így nem rokonaik a fókáknak, ceteknek. Steller tengeri tehenének történetét jól ismerjük. Vitus Bering, a dán származású orosz földrajzkutató 1741-ben hajótörést szenvedett. A hajó legénysége a mai Bering-szigetre menekült, ahol hatalmas méretű (hossza 7,52 m, legnagyobb kerülete 6,20 m) tengeri emlősökre bukkantak. Többet megszigonyoztak. Húsuk ehető volt, zsírjuk a vajra emlékeztetett. Vastag bőrük a tölgyfa kérgére hasonlított, feltehetően az úszó jégtáblák ütésétől is védte az állatot. A hajótöröttek között volt Georg Wilhelm Steller hajóorvos és természetbúvár, aki részletesen leírta a tengeri emlősök alkatát, viselkedését. Híradása nyomán cetvadászok és fókavadászok jelentek meg a szigeten, és néhány évtized alatt az utolsó példányt is elpusztították. A szelíd állatok nem menekültek az ember elől. A faj alighanem a „természetes úton kihaló" állatcsoportok egyike volt; ha nem irtják ki, még néhány ezer vagy millió éven át fennmaradhattak volna. A tengeri tehenek többi faja a meleg tengerek lakója; Steller tengeri tehene a hideg tengerben élt, szervezetét azonban kemény próbára tette a zord éghajlat. Ezt az is bizonyítja, hogy viszonylag kevés példánya volt, kis területen élt.

2. Barátfóka (Monachus monachus monachus). A Földközi- és a Fekete-tengerben él - talán - még néhány példánya. Már Arisztotelész említi. A halászok irtották ki e fajt; a hálóba került barátfókákat megölték. Testhosszuk kb. 2 méter. Védelmük nincs biztosítva. Néhány kicsiny, lakatlan görög és dalmát szigeten esetleg még fennmaradtak.

XXIX. tábla

1

2

NÉVMUTATÓ

(A római számok a színes táblákat, az arab számok a képeket ismertető szövegoldalakat jelölik.)

HU ISSN 0324-3168

ISBN 963 11 3906 9

Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, Budapest
Felelős kiadó: Sziládi János igazgató
Kossuth Nyomda (85,0485), Budapest, 1986
Felelős vezető: Bede István vezérigazgató
Felelős szerkesztő: Karádi Ilona
Szakmailag ellenőrizte: dr. Holdas Sándor
Műszaki vezető: Szakálos Mihály
Képszerkesztő: Árva Ilona
Műszaki szerkesztő: Deák Ferencné
155 000 példány. Terjedelem: 2,8 (A/5) ív. IF 5460

32,- Ft

A Búvár Zsebkönyvek eddig megjelent kötetei:

Madarak 1. (4. kiadás)
Vadvirágok 1. (4. kiadás)
Gombák (4. kiadás)
Halak (3. kiadás)
Lepkék (4. kiadás)
Dísznövények (3. kiadás)
Csigák, kagylók (2. kiadás)
Fák, bokrok (3. kiadás)
Legyek, hangyák, méhek, darazsak (3. kiadás)
Vadak (3. kiadás)
Ásványok (2. kiadás)
Mohák, zuzmók, harasztok (2. kiadás)
Bogarak (3. kiadás)
Kövületek
Kutyák (3. kiadás)
Kígyók, békák (2. kiadás)
Díszmadarak (3. kiadás)

Vadvirágok 2. (3. kiadás)
Kultúrnövények 1. (2. kiadás)
Pókok, skorpiók (3. kiadás)
Háziállatok (3. kiadás)
Gyümölcsök (3. kiadás)
Ősállatok (3. kiadás)
Kultúrnövények 2.
Felhők (2. kiadás)
Állatkerti emlősök (2. kiadás)
Állatkerti madarak (2. kiadás)
Gyógynövények
Tengeri állatok 1. (2. kiadás)
Tengeri állatok 2.
Emberek (2. kiadás)
Kaktuszok, pozsgások (2. kiadás)
Fűszernövények (2. kiadás)
Különös növények
Kisemlősök (2. kiadás)
Emberelődök
Trópusi pillangók
Kabócák, bodobácsok
Ősnövények
Havasi virágok
Hagymások, gumósok
Szitakötők, kérészek, hangyalesők
Madarak 2.
Különös állatok
Egyszervolt állatok